

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

Історико-політичні проблеми сучасного світу:
Збірник наукових статей. – Чернівці:
Чернівецький національний університет,
2023. – Т. 48. – С. 144-154
DOI: 10.31861/mhpi2023.48.144-154

Modern Historical and Political Issues:
Journal in Historical & Political Sciences. – Chernivtsi:
Chernivtsi National University,
2023. – Volume. 48. – pp. 144-154
DOI: 10.31861/mhpi2023.48.144-154

УДК 327(497.2:4-6ЄС):328(497)

© Руслана Клим¹

Особливості реформування політико-управлінських інститутів Болгарії після вступу до ЄС

У статті визначено, що вступ Болгарії до Європейського Союзу був одним із ключових факторів у формуванні нових та реформуванні вже існуючих політико-управлінських інститутів, з'ясовано їх сутність та фундаментальні ознаки й запропоновано розділити особливості функціонування на період перед вступом до ЄС та період повноправного членства в Європейському співтоваристві, а також здійснено аналіз нормативно-правових документів, якими супроводжувався процес реформування політико-управлінських інститутів кризь призму рішень болгарських урядів впродовж 2005-2023 рр.

Вивчення досвіду реформування політико-управлінських інститутів Болгарії є надзвичайно актуальним і для України, яка законодавчо закріпила курс на європейську інтеграцію, проводить реформу децентралізації, удосконалює систему надання публічних послуг та електронного урядування.

Ключові слова: Республіка Болгарія, європейська інтеграція, політико-управлінські інститути, Міністерська рада Болгарії.

Peculiarities of Reforming Political and Administrative Institutes of Bulgaria after its Accession to the EU

The article determines that after the collapse of communism in 1989 and during the transition from a totalitarian regime to a market economy and parliamentary democracy, Bulgaria's accession to the EU became the single most influential factor in the formation of new political and social priorities at the state level.

The purpose of the article is to study the peculiarities of reforming Bulgarian political and administrative institutions after joining the EU, which is revealed through the performance of a number of tasks, namely: elucidation of the essence of the term "political and administrative institute" and research of its fundamental features; determination of the main stages of reforming the political and administrative institutions of the Republic of Bulgaria; carrying out an analysis of the legal documents accompanying this process and comparing the policies of the Bulgarian governments during 2005-2023 regarding the reform of political and administrative institutions. To achieve the outlined goal and set tasks, a complex methodology was applied, in which the toolkit of neo-institutional, normative, problem-chronological, structural-functional and comparative approaches is integrated. In order to acquire full membership in the EU, Bulgaria had to carry out reforms in three critically important areas: public administration, the judicial system, the fight against corruption and organized crime.

It has been proven that modern political and administrative institutions of Bulgaria have gone through a long path of transformation, however, this process continues until now with regard to the decentralization of state administration, optimization of functions, staffing, improvement of the system of providing public services and development of electronic governance and it is stated that they carry out their activities on the principles of legality, openness, accessibility, responsibility, reporting, efficiency, subordination, coordination, etc. Studying the experience of reforming Bulgaria's political and administrative institutions is also extremely relevant for Ukraine, which has legislated a course for

¹ Аспірантка кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна. E-mail: klym.ruslana@chnu.edu.ua, <https://orsid.org/0000-0001-8305-3949>.

European integration, is carrying out a decentralization reform, and is improving the system of providing public services and electronic governance.

Keywords: Republic of Bulgaria, European integration, political and management institutions, Council of Ministers of Bulgaria.

Постановка проблеми. Після краху комунізму в 1989 р. та під час переходу від тоталітарного режиму до ринкової економіки та парламентської демократії, вступ Республіки Болгарія (РБ) до Європейського Союзу став єдиним найвпливовішим фактором у формуванні нових політичних і соціальних пріоритетів на державному рівні. Так, 8 березня 1993 р. в Брюсселі було підписано «Європейську угоду про асоціацію між Європейським співтовариством та його країнами-членами, з одного боку, Республікою Болгарія – з іншого», 14 грудня 1995 р. Болгарія подала офіційну заявку на членство в ЄС, а з лютого 2000 р. розпочала переговори про вступ до ЄС. Для того, щоб стати повноправною державою-членом ЄС Болгарія повинна була терміново здійснити реформи в трьох критично важливих сферах: державне управління, судова система, боротьба з корупцією та організованою злочинністю. Вивчення болгарського досвіду європейської інтеграції є актуальним і для України – це можливість для української політичної еліти, засвоюючи окремі уроки, скористатися результативним досвідом та створити умови для більш конструктивної взаємодії політико-управлінських інститутів у зміцненні демократичних перетворень на шляху до членства в ЄС.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У процесі дослідження нами було вивчено наукові праці українських та болгарських дослідників. Зокрема В. Бурдяк² охарактеризувала особливості підпорядкування новоутворених болгарських інституцій фундаментальним конституційним принципам про розподіл влади, законодавство та плюралізм. О. Стойко³ визначила, що інститути законодавчої, виконавчої та судової влади, а також інститут примусу в сучасних політичних умовах є ключовими для забезпечення реалізації суспільних інтересів. Н. Арабаджійські⁴, І. Величков та Б. Бенев⁵ сформували визначення політико-управлінського інституту в контексті досліджень особливостей публічної адміністрації Болгарії. Д. Кристева⁶ дослідила та обґрунтувала основні етапи їх реформування, а Е. Киндева⁷ наголосила, що ознаками політико-управлінських інститутів є публічність, демократизація управління, виконання функцій посередника між суспільством і державою, використання сучасних методів надання управлінських послуг.

Також було використано низку нормативно-правових актів РБ, зокрема програм болгарських урядів, якими визначалися пріоритети діяльності та супроводжувався процес європейської інтеграції: Урядової програми європейської інтеграції, економічного зростання і соціальної відповідальності⁸; Національного плану розвитку на період 2007-2013 рр.⁹; Урядової програми європейського розвитку Болгарії¹⁰; Програми «Державність, розвиток, справедливість – еко-

² Бурдяк, В.І. (2004), *Республіка Болгарія на зламі епох. Політична трансформація суспільства*, Рута, Чернівці, 520 с.

³ Стойко, О.М. (2016), *Трансформація політичних інститутів у сучасних перехідних суспільствах*, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, Логос, Київ, 416 с.

⁴ Арабаджійски, Н. (2010), *Организация на публичната администрация в Република България*, Изд-во Нов български университет, София, 309 с.

⁵ Величков, И., Бенев, Б. (2004), *Теоретически основи на публичната администрация*. Часть първа, ЕкоПринт, София, 91 с.

⁶ Кръстева, Д. (2018), Реформите в българската държавна администрация след 1999 г. – постижения, проблеми и възможности за развитие. *Икономически и социални алтернативи*, брой 3, налічен в: https://www.unwe.bg/uploads/Alternatives/4_Alternativi_br_3_2018_BG.pdf (дата на кандидатстване 02.10.2023).

⁷ Къндева, Е. (2007), *Публична администрация*, Сиела, София, 524 с.

⁸ Програма на Правителството на европейската интеграция, икономическия растеж и социалната отговорност 2005-2009 г. (2005), налічен в: http://old.europe.bg/upload/docs/GovernmentalProgramme_final_bg.pdf (дата на кандидатстване 02.10.2023).

⁹ Националният план за развитие за периода 2007-2013 г. (2005), налічен в: <http://old.europe.bg/htmls/page.php?id=4121&category=267> (дата на кандидатстване 02.10.2023).

¹⁰ Програмата на правителството на европейското развитие на България 2009 - 2013 г. (2009), налічен в: <https://www.strategy.bg/News/View.aspx?lang=bg-BG&Id=481> (дата на кандидатстване 02.10.2023).

номічні та соціальні пріоритети уряду Болгарії»¹¹; Програми діяльності уряду на 2017-2021 рр.¹², Програми управління Республіки Болгарія на період червня 2023 р. – грудня 2024 р.¹³ Ключові завдання щодо реформування політико-управлінських інститутів, децентралізації та запровадження електронного урядування були визначені в: Стратегії децентралізації на 2006-2015 рр.¹⁴; Оновленій стратегії децентралізації на 2006-2015 рр.¹⁵; Загальній стратегії електронного урядування в Республіці Болгарія на 2011-2015 рр.¹⁶; Стратегії розвитку державної адміністрації на 2014-2020 рр.¹⁷; Стратегії електронного урядування в Республіці Болгарія на 2014-2020 рр.¹⁸; Стратегії децентралізації на 2016-2025 рр.¹⁹

Метою даного дослідження є визначення особливостей реформування політико-управлінських інститутів Болгарії після вступу до Європейського Союзу. Для досягнення означеної мети потрібно вирішити такі дослідницькі завдання: з'ясувати сутність терміну «політико-управлінський інститут» та охарактеризувати його фундаментальні ознаки; визначити основні етапи реформування політико-управлінських інститутів РБ; здійснити аналіз нормативно-правових документів, якими супроводжувався цей процес та порівняти політики болгарських урядів щодо реформування політико-управлінських інститутів. Для досягнення окресленої мети та поставлених завдань було застосовано комплексну методологію, в яку інтегровано інструментарій наступних підходів: неінституціональний, що дозволив дослідити політико-управлінські інститути Болгарії як ключові суб'єкти політики, що здійснюють соціальну, політичну, економічну трансформацію суспільства та його інтеграцію до ЄС; нормативний, який використано для аналізу змісту нормативно-правових документів, що легітимізували трансформаційний процес; проблемно-хронологічний для визначення основних етапів реформування політико-управлінських РБ; структурно-функціональний при з'ясуванні основних елементів реформування політико-управлінських інститутів у динаміці їхнього функціонування, взаємозв'язку і взаємодії; порівняльний, що дозволив розкрити спільні та відмінні риси політики болгарських урядів щодо реформування політико-управлінських інститутів.

Виклад основного матеріалу. Високий науковий рівень зацікавленості дослідженням особливостей впливу європейської інтеграції на реформування політико-управлінських інститутів Республіки Болгарія пов'язаний із практичною значущістю даних суб'єктів політичного процесу, адже це «керована система, що здійснює різноманітні владні функції, притаманні спеціалізованим інституціям і здійснювані адміністративним персоналом, який згідно з визначеними нормативними документами, створює певні суспільні цінності і задовольняє відповідні суспільні інтереси»²⁰, виникає одночасно із державою та «найчастіше пов'язані з ефективним наданням послуг виконавчою владою населенню і включає рішення, як надавати такі послуги, а

¹¹ Държавност, развитие, справедливост – икономически и социални приоритети на правителството на България (2013), налічен в: <https://www.bia-bg.com/uploads/files/News/Razshiren%20plan-Oresharski.pdf> (дата на кандидатстване 02.10.2023).

¹² Програмата за управление на правителството на Република България за периода 2017-2021 г. (2017), налічен в: http://old2013.government.bg/fce/001/0211/files/GovPr_2017-2021.pdf (дата на кандидатстване 02.10.2023).

¹³ Програмата за управление на Република България за периода юни 2023 г. – декември 2024 г. (2023), налічен в: https://www.gov.bg/files/common/2023-07-26_Programa_za_upravlenie-odobrena-ot-SR-i-prieta-ot-MS-final_1.pdf (дата на кандидатстване 02.10.2023).

¹⁴ Стратегия за децентрализация 2006-2015 г. (2006), налічен в: <https://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=616> (дата на кандидатстване 02.10.2023).

¹⁵ Актуализирана Стратегия за децентрализацията 2006-2015 г. (2006), налічен в: <https://www.strategy.bg/FileHandler.ashx?fileId=1057> (дата на кандидатстване 02.10.2023).

¹⁶ Обща стратегия за електронно управление в Република България 2011-2015 г. (2011), налічен в: <https://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=662> (дата на кандидатстване 02.10.2023).

¹⁷ Стратегия за развитието на държавната администрация 2014-2020 г. (2014), налічен в: <https://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=891> (дата на кандидатстване 02.10.2023).

¹⁸ Стратегия за електронно управление в Република България 2014-2020 г. (2014), налічен в: <https://www.strategy.bg/FileHandler.ashx?fileId=4438> (дата на кандидатстване 02.10.2023).

¹⁹ Стратегия за децентрализацията 2016-2025 г. (2016), налічен в: <https://www.mrrb.bg/static/media/ups/articles/attachments/42e3960042715c84ef700aaaabaf00cc6.pdf> (дата на кандидатстване 02.10.2023).

²⁰ Величков, И., Бенев, Б. (2004), Вказ. пр., с. 22.

також дії уряду та державних і недержавних організацій на користь народу»²¹. На думку О. Стойко, «існує чотири основних типи інститутів, необхідних для відстоювання суспільних інтересів: інститут законодавчої влади, який приймає рішення про те, яким чином мають регулюватися спільні інтереси; інститут виконавчої влади, що втілює рішення першого інституту у життя; інститут судової влади, що врегульовує спірні проблеми та інтерпретує застосування загальних правил, розроблених органом законодавчої влади, до кожного конкретного випадку; інститут примусу, який застосовується для покарання порушників суспільних правил, не залежно від того, чи належать вони до членів даної групи або ні»²².

Для розуміння сутності політико-управлінських інститутів болгарські автори пропонують виділяти їх фундаментальні ознаки. Зокрема, Е. Киндева зазначає, що їх «основною рисою є публічність, а важливість визначається взаємовідносинами із суспільством, державою, організаціями, громадянами, адже вони виконують завдання державної та місцевої політики, що пов'язані із задоволенням потреб населення. Другою ознакою є демократизація управління, визначення та розвиток політики на державному та місцевому рівнях. Третьою рисою є виконання функцій посередника між суспільством і державою, вивчення й аналіз адміністративного досвіду, використання сучасних методів роботи з громадянами, вдосконалення рівня адміністративної культури»²³. Зауважимо, що інститути підпорядковані реалізації народного суверенітету, правам людини і громадянина, основним конституційним принципам лібералізму про розподіл влади, законодавство і плюралізм²⁴. Політико-управлінські інститути Болгарії поділяються на центральні (Міністерська рада, прем'єр-міністр, віце-прем'єр-міністри, міністри), територіальні (губернатори областей, голови общин) і функціонують на принципах «законності, відкритості, відповідальності, доступності, звітності, ефективності, субординації, координації, об'єктивності, передбачуваності, неупередженості та постійного підвищення якості»²⁵.

Важливо, що під час перехідного періоду членство в Європейському Союзі домінувало в політичному порядку денному Болгарії. Спадщина комуністичного режиму багато в чому визначила рішення та вибір євроінтеграційного шляху. Хоча Болгарія виникла як незалежна держава, втім, країна пережила дуже мало періодів демократії, що ускладнювало запровадження широкого спектру радикальних змін за відносно короткий час. Встановлення верховенства права та створення інституцій формування політики, спроможних протистояти новим викликам неможливо було досягти лише шляхом запровадження законодавчих змін, адже демократія вимагає традицій, політичної культури та сильних інституцій. Слабкість державних інституцій і громадянського суспільства створила фундамент для появи в країні корупції та організованої злочинності. Крім того, ситуація була ще більше ускладнена швидким процесом приватизації, розпочатим реформістськими урядами в 1996-1997 рр.

Безперечно, що членство Болгарії в ЄС було одним із пріоритетів у діяльності всіх Міністерських рад 1990-2007 рр. Зокрема у Меморандумі болгарського уряду, що супроводжує запит Болгарії на членство в Євросоюзі, міститься такий текст: «Членство Болгарії в Європейському Союзі є стратегічною метою, що відображає національні інтереси держави. Це призведе до закріплення результатів проведених демократичних реформ початку 1990-х рр., до політичного визнання їхнього успіху і буде важливим чинником економічного розвитку країни. Стабілізація демократії та створення ринкової економіки в Болгарії є в інтересах країн нашого регіону, а також усієї Європи та підвищить безпеку й стабільність на континенті. Прагнення до повноправного членства в ЄС відображає бажання і готовність Болгарії брати участь у реалізації ідеї об'єднаної Європи, Європи миру, процвітання та соціальної справедливості»²⁶.

Вкажемо, що сучасні політико-управлінські інститути Болгарії пройшли тривалий шлях трансформації та утворення нових інституцій ліберальної демократії, однак цей процес продо-

²¹ Арабаджийски, Н. (2010), Вказ. пр., с. 21.

²² Стойко, О.М. (2016), Вказ. пр., с. 14-15.

²³ Киндева, Е. (2007), Публична администрация, Сиела, София, с. 22-26.

²⁴ Бурдяк, В.І. (2004), Вказ. пр., с. 176.

²⁵ Закон за администрацията (1999), налічен в: <https://lex.bg/laws/ldoc/2134443520> (дата на кандидатстванні 02.10.2023).

²⁶ Отношения между Европейския съюз и България (1990), налічен в: http://old.europe.bg.htmls/print_page.php?category=63&id=6&translation=bg&print=yes (дата на кандидатстванні 02.10.2023).

вжується і досі щодо децентралізації державного управління, оптимізації функцій та штатної чисельності, удосконалення системи надання публічних послуг й розвитку електронного урядування. Так, болгарська дослідниця Д. Кристева, виокремлює чотири основні етапи їх реформування: перший етап (1999-2003 рр.) – початок реформ, особливо щодо зміни організаційної структури адміністрацій та запровадження статусу державного службовця; другий етап (2004-2009 рр.) – поглиблення реформ щодо набору, відбору, призначення державних службовців, запровадження оцінки результатів діяльності та підвищення рівня оплати праці працівників, а також адаптації державного управління з огляду на членство Болгарії в Європейському Союзі; третій етап (2010-2013 рр.) – продовження реформ шляхом розширення сфери державних послуг; четвертий етап (з 2014 р. – по теперішній час) – прийняття нової Стратегії розвитку державного управління на 2014-2020 рр. та дорожньої карти її реалізації²⁷.

Вважаємо за доцільне розділити функціонування, розвиток та реформування політико-управлінських інститутів Болгарії на період перед вступом до Європейського Союзу (до 31.12.2006 р.) та період членства в ЄС (з 01.01.2007 р.). Отже, зробимо аналіз нормативно-правових документів, якими супроводжувався процес реформування публічної адміністрації крізь призму управлінських рішень болгарських урядів з 2005 р. Так, Міністерська рада РБ під керівництвом Сергія Станішева (17.08.2005 р. – 27.07.2009 р.) прийняла Урядову програму європейської інтеграції, економічного зростання і соціальної відповідальності²⁸. Основні пріоритети її діяльності – членство РБ в Євросоюзі; підвищення продуктивності і конкурентоспроможності болгарської економіки й активна політика щодо зближення з ЄС; підвищення якості життя болгарських громадян та проведення соціальної політики, що відповідає європейським критеріям; утвердження болгарської національної ідентичності; реформа судової системи; активна та прогнозована зовнішня політика.

Урядову програму слід розглядати крізь призму Національного плану розвитку на період 2007-2013 рр.²⁹ Програма передбачає необхідні дії до набуття членства, а також у початковий період після членства, беручи до уваги дію фінансових рамок ЄС, прийнятих для Болгарії на період 2007-2009 рр. та відповідає стратегічним цілям, визначеним у національному плані розвитку до 2013 р., а саме: досягнення та підтримка високих темпів економічного зростання через динамічну економіку знань відповідно до принципів сталого розвитку та збільшення потенціалу людського капіталу, рівня зайнятості, доходів та соціальної інтеграції, що забезпечуватиме високу якість життя; покращення інфраструктури; розвиток кадрового потенціалу публічного управління; підвищення конкурентоспроможності болгарської економіки; сталий та збалансований регіональний розвиток.

Відповідно до Урядової програми європейської інтеграції, економічного зростання та соціальної відповідальності, основні функції щодо розбудови та вдосконалення публічного управління було покладено на Міністерство державного управління й адміністративної реформи, яке «зосередить свої зусилля на глибині змін в адміністраціях та забезпечить ефективність і результативність управління державними ресурсами, залучення громадськості до процесу формування політики»³⁰. Для досягнення цієї мети було оптимізовано структуру, загальне й оперативне керівництво політико-управлінськими інститутами; вдосконалено управління людськими ресурсами в державному управлінні та посилено адміністративну спроможність на центральному, регіональному та місцевому рівнях щодо наданих публічних послуг; розроблено та впроваджено моделі державно-приватного партнерства та інтеграції послуг; визначено політику модернізації публічного управління відповідно до практики держав-членів Європейського Союзу.

У 2006 р. уряд прийняв Стратегію децентралізації на 2006-2015 рр., яка встановила важливі стратегічні цілі з реалізації національної політики щодо вдосконалення територіального управління. Це цілісний документ, який об'єднує галузеві політики та їх координацію на різних адміністративних рівнях з особливим акцентом на: «модернізації державного управління та побудови децентралізованого управління; об'єднання процесів децентралізації повноважень і

²⁷ Кристева, Д. (2018), Там само.

²⁸ Програма на Правителството на европейската интеграция, икономическия растеж и социалната отговорност 2005-2009 г. (2005).

²⁹ Националният план за развитие за периода 2007-2013 г. (2005), наличен в: <http://old.europe.bg/htmls/page.php?id=4121&category=267> (дата на кандидатстване 02.10.2023).

³⁰ Програмата на правителството на европейското развитие на България 2009 - 2013 г. (2009).

функцій з фінансовою децентралізацією, яка досі розвивалася окремо; забезпечення більш тісного зв'язку між процесом децентралізації та політикою регіонального розвитку в країні, включаючи заходи з посилення адміністративної та програмної спроможності муніципального та регіонального рівня щодо освоєння коштів із фондів Європейського Союзу»³¹.

Кабінет Бойка Борисова (27.07.2009 р. – 20.02.2013 р.), відповідно до Урядової програми європейського розвитку Болгарії, було оголошено «Урядом європейського розвитку Болгарії»³² та визначено наступні основні пріоритети діяльності: збільшення доходів болгарських громадян, зростання та модернізації болгарської економіки; забезпечення правового порядку в країні, боротьба зі злочинністю та зменшення рівня корупції; реформування та вдосконалення роботи судової системи; відновлення довіри європейських партнерів до країни і поновлення призупиненого європейського фінансування; поліпшення соціального забезпечення громадян Болгарії та створення системи належного медичного обслуговування; розвиток людського капіталу нації й створення умов для успіху кожного громадянина; визнання Болгарії як ключової країни в забезпеченні стабільності в регіоні, світі та її визнання в Європейському Союзі.

Уряд був налаштований на реформування державного сектору, що здійснювалося шляхом впровадження та розширеного застосування інформаційних технологій, цифровізації послуг, запровадження проекту «Електронний уряд». Так, у Доповіді про стан адміністрації в 2009 р.³³ зазначено, що до кінця року динаміка у процесі створення, закриття, перетворення та перейменування адміністративних структур, переважно центрального апарату, була досить високою. У виконавчій владі почалася загальна перебудова зверху вниз. Загальна кількість структур управління зросла до 593; створили 36 нових структур та закрили 11; дві структури трансформували і чотири перейменували. Ці реформи мотивували оптимізацією функцій. Так, реформували структури 121 управління, функції змінили у 53, штатну чисельність у 138, зміни з інших причин пройшли у 61. Також провели внутрішньоструктурні зміни у 231 управлінні. Загалом 39,6% адміністративних структур змінили свої статuti.

У липні 2010 р. Міністерська рада прийняла Оновлену стратегію децентралізації на 2006-2015 рр.³⁴ Це довгостроковий документ для реалізації національної політики щодо вдосконалення територіального управління, який визначає орієнтири розподілу повноважень і фінансових ресурсів між центральним, регіональним і муніципальним рівнями влади, спрямованих на надання громадянам більш якісних послуг.

Крім того, урядовий кабінет Б. Борисова розробив План реалізації заходів з оптимізації державного управління на 2010-2011 р.³⁵ Відповідно до Плану здійснювалися структурні та штатні перетворення в апараті виконавчої влади. Загалом 42% адміністративних структур змінили свої статuti³⁶. Зміни мотивувалися передачею функцій від одного політико-управлінського інституту до іншого, щоб розділити процес формування й реалізації політики та в основному відбувалися на рівні центральних органів виконавчої влади.

У грудні 2010 р. уряд прийняв Загальну стратегію електронного урядування в Республіці Болгарія на 2011-2015 рр.³⁷ Згідно з нею політико-управлінські інститути мали здійснювати діяльність шляхом: досягнення скоординованого планування та реалізації проектів на національному та місцевому рівнях – від корисливих ініціатив до реалізації пріоритетів національної дорожньої карти; впровадження бізнес-моделей у роботу – від здійснення адміністративної діяльності до обслуговування громадян та бізнесу; досягнення сумісності на національному

³¹ Стратегія за децентралізація 2006-2015 г. (2006), налічен в: <https://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=616> (дата на кандидатстване 02.10.2023).

³² Програмата на правителството на европейското развитие на България 2009 - 2013 г. (2009).

³³ Доклад за състоянието на администрацията за 2009 г. (2010), налічен в: <https://www.strategy.bg/Publications/View.aspx?lang=bg-BG&Id=81> (дата на кандидатстване 02.10.2023).

³⁴ Актуализирана Стратегія за децентралізаціята 2006-2015 г. (2006), налічен в: <https://www.strategy.bg/FileHandler.ashx?fileId=1057> (дата на кандидатстване 02.10.2023).

³⁵ План за изпълнение на мерките за оптимизация на държавната администрация 2010-2011 г. (2010), налічен в: <https://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=618> (дата на кандидатстване 02.10.2023).

³⁶ Доклад за състоянието на администрацията за 2010 г. (2011), налічен в: <https://www.strategy.bg/Publications/View.aspx?lang=bg-BG&Id=81> (дата на кандидатстване 02.10.2023).

³⁷ Обща стратегія за електронно управление в Република България 2011-2015 г. (2011).

рівні – від фрагментованих і закритих до інтегрованих і технологічно незалежних рішень; орієнтації на результат – зміщення уваги з виконання управлінських функцій на досягнення результату; побудови «цифрового адміністрування», тобто поступового переходу від паперового до електронного обміну документами і надання адміністративних послуг в е-виді; зручного доступу до адміністративних послуг – доступність єдиного порталу е-урядування в будь-який час, з будь-якого місця та через різні пристрої.

Зауважимо, що за два місяці до завершення чотирирічного мандату та після кількох днів масових протестів у країні в лютому 2013 р., основною причиною яких були високі ціни на електроенергію та монополії, кабінет Б. Борисова подав у відставку. Президент Республіки Болгарія Росен Плевналієв призначив тимчасовий уряд на чолі з Маріном Райковим (13.03.2013 р. – 29.03.2013 р.). Як офіційний уряд, він не веде політику, пов'язану зі створенням, функціонуванням та розвитком політико-управлінських інститутів. Його ключові завдання полягали в організації проведення демократичних виборів і забезпеченні стабільності та безперервності у функціонуванні державних установ з метою гарантування порядку, безпеки та економічного розвитку болгарських громадян.

Після проведення виборів та утворення коаліції уряд очолив Пламен Орешарські (29.05.2013 р. – 06.08.2014 р.). Програма його кабінету «Державність, розвиток, справедливість – економічні та соціальні пріоритети уряду Болгарії»³⁸ передбачала виконання низки стабілізаційних завдань, саме відродження економіки та сприяння підприємству шляхом створення умов для справжньої конкуренції та координуючої ролі держави в таких галузях як енергетика, сільське господарство, туризм, інфраструктура, сприяння інвестиціям, доступ малого та середнього бізнесу до доступних кредитів за низьким відсотками, соціальний захист, освіта, культура та медицина. Особлива увага зосереджувалася на впровадженні та поглибленні електронних та цифрових послуг, які надавалися політико-управлінськими інститутами на всіх рівнях. Передбачалося, що реалізація програми призведе до стабілізації соціально-економічної ситуації в країні та відкриє шлях для подальшої побудови більш конкурентоспроможної економіки та створить можливості для проведення державою активної соціальної політики. Однак, впродовж усього періоду діяльність уряду супроводжувалася масовими протестами громадян, які були пов'язаними з неправомірним призначенням Д.Пеєвського головою Державного агентства з нацбезпеки та неефективними рішеннями в управлінні деякими державними секторами (фінанси, енергетика, охорона здоров'я, безпека тощо).

Зауважимо, що в серпні 2013 р. Міністерська рада створила постійно діючий консультативний орган – Раду з питань децентралізації державного управління, яка координувала реалізацію Оновленої стратегії децентралізації на 2006-2015 рр. Відповідно до Доповіді про стан адміністрації за 2013 р.³⁹, до кінця року відбулися перетворення в системі апарату виконавчої влади, зокрема було створено п'ять нових структур, трансформовано – вісім. Зміни до організаційних положень внесено до 41,17% структур апарату.

У березні 2014 р. уряд прийняв Стратегію розвитку державної адміністрації на 2014-2020 рр.⁴⁰ та визначив чотири стратегічні цілі, які політико-управлінські інститути мали реалізувати щодо побудови управління, орієнтованого на потреби суспільства; розвитку управління, орієнтованого на результат; динамічного адміністрування, розвитку експертного потенціалу; розвитку адаптивної й гнучкої структури управління. Очікували, що в 2020 р. Болгарія буде країною з системою управління, яке гарантуватиме реалізацію наступних принципів і пріоритетів: для громадян – це повага, захист і гарантія прав людини; створення стабільних і зрозумілих законів та їх дотримання всіма суб'єктами політико-управлінського процесу; спільні стратегії розвитку як нації та спільноти; чуйність, відповідальність, допомога та підтримка кожного громадянина; для бізнесу – підтримка підприємців у створенні сталої зайнятості й підвищення якості життя та добробуту людей; стимулювання соціальної відповідальності бізнесу; залучення бізнесу до реалізації стратегічних цілей країни; для адміністрації – це ефек-

³⁸ Държавност, развитие, справедливост – икономически и социални приоритети на правителството на България (2013).

³⁹ Доклад за състоянието на администрацията за 2013 г. (2014), наличен в: <https://www.strategy.bg/Publications/View.aspx?lang=bg-BG&id=81> (дата на кандидатстване 02.10.2023).

⁴⁰ Стратегия за развитието на държавната администрация 2014-2020 г. (2014).

тивне та швидке виконання службових обов'язків; використання простих в експлуатації та ефективних інформаційних технологій; мотивація та справедлива винагорода, з огляду на виконання громадських обов'язків; активна участь у європейських процесах з метою виконання зобов'язань країни як члена ЄС і отримання максимальної користі для суспільства та бізнесу від членства в Європейському Союзі.

Також у березні 2014 р. уряд П. Орешарські прийняв Стратегію електронного урядування в Республіці Болгарія на 2014-2020 рр.⁴¹ Відповідно до якої, електронне урядування – це засіб комплексного підвищення ефективності процесів в управлінні, полегшення процесів взаємодії між адміністрацією, службовцями, громадянами, бізнесом шляхом використання е-сервісів, що охоплює чотири основні сфери комунікації та послуг, а саме: «адміністрація – громадяни», «адміністрація – бізнес», «адміністрація – адміністрування» та «міжвідомча ефективність і результативність». Так, за результатами прийняття стратегічних документів відбулося чергове реформування політико-управлінських інститутів, зокрема у 2014 р. у системі виконавчої влади створено три нових структури, закрито чотири, перейменовано дві та перетворено дві. Зміни до організаційних положень внесено до 31,08% структур апарату⁴².

У серпні 2014 р. Президент Республіки Болгарія Росен Плевнелієв призначив тимчасовий уряд, який очолив Георгі Блізнашкі (06.08.2014 р. – 06.11.2014 р.). Основним завданням цього уряду було проведення позачергових парламентських виборів. За результати виборів було сформовано уряд Бойка Борисова (06.11.2014 р. – 27.01.2017 р.), який ухвалив та почав активну реалізацію програми управління на чотири роки. Головною метою діяльності кабінету Борисов-2 було «зміцнення державності і стабілізація інституційного середовища». Основний пріоритет уряду – запровадження електронного урядування, покращення функціональності державного управління та проведення реформ⁴³. Так, у 2015 р. у системі виконавчої влади було створено три нових структури, шість закрито, одну перейменовано та змінено підпорядкування⁴⁴, а в 2016 р. у системі виконавчої влади створено п'ять нових структур⁴⁵. Уряд Борисов-2 у 2016 р. прийняв Стратегію децентралізації на 2016-2025 рр.⁴⁶ та визначив чотири стратегічні цілі: передача повноважень і функцій від центральної до місцевої влади у ключових секторах; встановлення оптимального розподілу ресурсів між центральним і місцевим рівнями політико-управлінських інститутів; громадський контроль за діяльністю державних установ; посилення впливу локальних інституцій на проведення узгодженої політики регіонального розвитку.

Зазначимо, що основним завданням тимчасового уряду Огняна Герджикова (27.01.2017 р. – 04.05.2017 р.) було вжиття всіх необхідних заходів щодо підготовки до головування РБ в Раді Євросоюзу та проведення дострокових парламентських виборів, за результатами яких був сформований третій у політичній історії Болгарії уряд Б. Борисова (04.05.2017 р. – 12.05.2021 р.).

У Програмі діяльності уряду на 2017-2021 рр.⁴⁷ визначено, що загальною метою коаліційного кабінету Борисов-3 є: дохід, безпека, економічний прогрес, свобода й демократія, сила підприємницького духу, прозорість управління та визначено основні пріоритети діяльності, серед яких є: підготовка до головування Болгарії в Раді ЄС у 2018 р.; реалізація європейської політики та поглиблення двосторонніх політичних, економічних і культурних відносин з країнами Південно-Східної Європи; функціонування стабільної фінансової системи як передумови сталого економічного розвитку та підтримки привабливого інвестиційного середовища,

⁴¹ Стратегия за електронно управление в Република България 2014-2020 г. (2014).

⁴² Доклад за състоянието на администрацията за 2014 г. (2015), наличен в: <https://www.strategy.bg/Publications/View.aspx?lang=bg-BG&Id=81> (дата на кандидатстване 02.10.2023).

⁴³ Програма на Правителството за стабилно развитие на Република България за периода 2014-2018 г. (2014), наличен в: <https://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=950> (дата на кандидатстване 02.10.2023).

⁴⁴ Доклад за състоянието на администрацията за 2015 г. (2016), наличен в: <https://www.strategy.bg/Publications/View.aspx?lang=bg-BG&Id=81> (дата на кандидатстване 02.10.2023).

⁴⁵ Доклад за състоянието на администрацията за 2016 г. (2017), наличен в: <https://www.strategy.bg/Publications/View.aspx?lang=bg-BG&Id=81> (дата на кандидатстване 02.10.2023).

⁴⁶ Стратегия за децентрализацията 2016-2025 г. (2016).

⁴⁷ Програмата за управление на правителството на Република България за периода 2017-2021 г. (2017).

питання економіки, інвестицій, енергетики, розвитку інфраструктури, е-урядування, покращення якості послуг у сфері управління, освіти, охорони здоров'я та соціального забезпечення.

Впродовж 2021-2023 рр. в Болгарії чотири рази відбувалися парламентські вибори та функціонували призначені президентом Руменом Радевим тимчасові уряди Стефана Янева (12.05.2021 р. – 13.12.2021 р.) та Гилица Донєва (02.08.2022 р.– 06.06.2023 р.), а також коаліційні уряди Кирила Петкова (13.12.2021 р.– 02.08.2022 р.) та Николая Денкова (з 06.06.2023 р.). Програма управління Республіки Болгарія на період червня 2023 р. – грудня 2024 р.⁴⁸ спрямована на реалізацію наступних основних пріоритетів: приєднання РБ до Шенгенської зони до кінця 2023 р.; вступ до єврозони з 1 січня 2025 р.; контроль за інфляцією; реалізація реформ і проєктів Національного плану відновлення та сталого розвитку; підвищення ефективності та прозорості управління муніципальними проєктами.

Висновки. Отже, політико-управлінські інститути сучасної Болгарії – це реформовані інституції ліберальної демократії, які здійснюють свою діяльність на принципах законності, відкритості, доступності, відповідальності, звітності, ефективності, субординації, координації, передбачуваності, об'єктивності, неупередженості та постійного підвищення якості. Процес реформування політико-управлінських інститутів можна розділити на період перед вступом до Європейського Союзу та період членства в цій міжнародній організації. Серед їх фундаментальних ознак ми можемо виділити публічність, демократизацію управління, виконання функцій посередника між суспільством і державою.

Питання європейської інтеграції Болгарії були ключовими у діяльності всіх урядів, які визначали та реалізовували політику РБ щодо ЄС, підготовку до членства і ведення переговорів про вступ, зокрема вирішення політичних питань інтеграції; обговорення та затвердження документів щодо виконання Угоди про асоціацію; адаптації законодавства РБ до європейських стандартів; затвердження фінансових меморандумів про освоєння фінансової підтримки, наданої Євросоюзом.

Набуття членства в ЄС відображало національні інтереси держави, сприяло утворенню нових та реформуванню вже існуючих політико-управлінських інститутів і знайшло своє підтвердження в урядових програмах, планах дій та стратегіях розвитку за різними напрямками державної політики, зокрема щодо децентралізації державного управління, оптимізації функцій та штатної чисельності органів виконавчої влади, удосконалення системи надання публічних послуг й розвитку електронного урядування.

Список джерел

1. Актуалізована Стратегія за децентралізаціята 2006-2015 г. (2006), налічен в: <https://www.strategy.bg/FileHandler.ashx?fileId=1057> (дата на кандидатстване 02.10.2023).
2. Арабаджийски, Н. (2010), *Организация на публичната администрация в Република България*, Изд-во Нов български университет, София, 309 с.
3. Бурдяк, В.І. (2004), *Република Болгарія на зламї епох. Політична трансформація суспільства*, Рута, Чернівці, 520 с.
4. Величков, И., Бенев, Б. (2004), *Теоретически основи на публичната администрация. Часть първа*, ЕкоПринт, София, 91 с.
5. Държавност, развитие, справедливост – икономически и социални приоритети на правителството на България (2013), налічен в: <https://www.bia-bg.com/uploads/files/News/Razshiren%20-plan-Oresharski.pdf> (дата на кандидатстване 02.10.2023).
6. Доклад за състоянието на администрацията за 2009 г. (2010), налічен в: <https://www.strategy.bg/Publications/View.aspx?lang=bg-BG&Id=81> (дата на кандидатстване 02.10.2023).
7. Доклад за състоянието на администрацията за 2010 г. (2011), налічен в: <https://www.strategy.bg/Publications/View.aspx?lang=bg-BG&Id=81> (дата на кандидатстване 02.10.2023).
8. Доклад за състоянието на администрацията за 2013 г. (2014), налічен в: <https://www.strategy.bg/Publications/View.aspx?lang=bg-BG&Id=81> (дата на кандидатстване 02.10.2023).
9. Доклад за състоянието на администрацията за 2014 г. (2015), налічен в: <https://www.strategy.bg/Publications/View.aspx?lang=bg-BG&Id=81> (дата на кандидатстване 02.10.2023).
10. Доклад за състоянието на администрацията за 2015 г. (2016), налічен в: <https://www.strategy.bg/Publications/View.aspx?lang=bg-BG&Id=81> (дата на кандидатстване 02.10.2023).

⁴⁸ Програмата за управление на Република България за периода юни 2023 г. – декември 2024 г. (2023).

11. Доклад за състоянието на администрацията за 2016 г. (2017), наличен в: <https://www.strategy.bg/Publications/View.aspx?lang=bg-BG&Id=81> (дата на кандидатстване 02.10.2023).
12. Закон за администрацията (1999), наличен в: <https://lex.bg/laws/ldoc/2134443520> (дата на кандидатстване 02.10.2023).
13. Къндева, Е. (2007), *Публична администрация*, Сиела, София, 524 с.
14. Кръстева, Д. (2018), Реформите в българската държавна администрация след 1999 г. – постижения, проблеми и възможности за развитие. *Икономически и социални алтернативи*, брой 3, наличен в: https://www.unwe.bg/uploads/Alternatives/4_Alternativi_br_3_2018_BG.pdf (дата на кандидатстване 02.10.2023).
15. Националният план за развитие за периода 2007-2013 г. (2005), наличен в: <http://old.europe.bg/htmls/page.php?id=4121&category=267> (дата на кандидатстване 02.10.2023).
16. Обща стратегия за електронно управление в Република България 2011-2015 г. (2011), наличен в: <https://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=662> (дата на кандидатстване 02.10.2023).
17. Отношения между Европейския съюз и България (1990), наличен в: http://old.europe.bg/htmls/print_page.php?category=63&id=6&translation=bg&print=yes (дата на кандидатстване 02.10.2023).
18. План за изпълнение на мерките за оптимизация на държавната администрация 2010-2011 г. (2010), наличен в: <https://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=618> (дата на кандидатстване 02.10.2023).
19. Програма на Правителството на европейската интеграция, икономическия растеж и социалната отговорност 2005-2009 г. (2005), наличен в: http://old.europe.bg/upload/docs/GovernmentalProgramme_final_bg.pdf (дата на кандидатстване 02.10.2023).
20. Програмата на правителството на европейското развитие на България 2009 - 2013 г. (2009), наличен в: <https://www.strategy.bg/News/View.aspx?lang=bg-BG&Id=481> (дата на кандидатстване 02.10.2023).
21. Програма на Правителството за стабилно развитие на Република България за периода 2014-2018 г. (2014), наличен в: <https://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=950> (дата на кандидатстване 02.10.2023).
22. Програмата за управление на правителството на Република България за периода 2017-2021 г. (2017), наличен в: http://old2013.government.bg/fce/001/0211/files/GovPr_2017-2021.pdf (дата на кандидатстване 02.10.2023).
23. Програмата за управление на Република България за периода юни 2023 г. – декември 2024 г. (2023), наличен в: https://www.gov.bg/files/common/2023-07-26_Programa_za_upravlennie-odobrena-ot-SR-i-prieta-ot-MS-final_1.pdf (дата на кандидатстване 02.10.2023).
24. Стойко, О.М. (2016), *Трансформация политичних інститутів у сучасних перехідних суспільствах*, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, Логос, Київ, 416 с.
25. Стратегия за децентрализация 2006-2015 г. (2006), наличен в: <https://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=616> (дата на кандидатстване 02.10.2023).
26. Стратегия за развитието на държавната администрация 2014-2020 г. (2014), наличен в: <https://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=891> (дата на кандидатстване 02.10.2023).
27. Стратегия за електронно управление в Република България 2014-2020 г. (2014), наличен в: <https://www.strategy.bg/FileHandler.ashx?fileId=4438> (дата на кандидатстване 02.10.2023).
28. Стратегия за децентрализацията 2016-2025 г. (2016), наличен в: <https://www.mrrb.bg/static/media/ups/articles/attachments/42e3960042715c84ef700aaa6af00cc6.pdf> (дата на кандидатстване 02.10.2023).

References

1. Aktualizirana Strategia za detsentralizatsiyata 2006-2015 g. (2006), available from: <https://www.strategy.bg/FileHandler.ashx?fileId=1057> (accessed: 02.10.2023).
2. Arabadzhyski, N. (2010), *Organizatsia na publichnata administratsia v Republika Bulgaria*, Yzd-vo Nov bŭlharsky unyversytet, Sofia, 309 s.
3. Burdiak, V.I. (2004), *Respublika Bolhariia na zlami epokh. Politychna transformatsiia suspilstva*, Ruta, Chernivtsi, 520 s.
4. Velichkov, I., Benev, B. (2004), *Teoreticheski osnovi na publichnata administratsia*. Chasty parva, EkoPrint, Sofia, 91 s.

5. Darzhavnost, razvitie, spravedlivost – ikonomicheski i sotsialni prioriteti na pravitelstvoto na Bulgaria (2013), available from: <https://www.bia-bg.com/uploads/files/News/Razshiren%20-plan-Oresharski.pdf> (accessed: 02.10.2023).
6. Doklad za sastoyaniето na administratsiyata za 2009 g. (2010), available from: <https://www.strategy.bg/Publications/View.aspx?lang=bg-BG&Id=81> (accessed: 02.10.2023).
7. Doklad za sastoyaniето na administratsiyata za 2010 g. (2011), available from: <https://www.strategy.bg/Publications/View.aspx?lang=bg-BG&Id=81> (accessed: 02.10.2023).
8. Doklad za sastoyaniето na administratsiyata za 2013 g. (2014), available from: <https://www.strategy.bg/Publications/View.aspx?lang=bg-BG&Id=81> (accessed: 02.10.2023).
9. Doklad za sastoyaniето na administratsiyata za 2014 g. (2015), available from: <https://www.strategy.bg/Publications/View.aspx?lang=bg-BG&Id=81> (accessed: 02.10.2023).
10. Doklad za sastoyaniето na administratsiyata za 2015 g. (2016), available from: <https://www.strategy.bg/Publications/View.aspx?lang=bg-BG&Id=81> (accessed: 02.10.2023).
11. Doklad za sastoyaniето na administratsiyata za 2016 g. (2017), available from: <https://www.strategy.bg/Publications/View.aspx?lang=bg-BG&Id=81> (accessed: 02.10.2023).
12. Zakon za administratsiyata (1999), available from: <https://lex.bg/laws/ldoc/2134443520> (accessed: 02.10.2023).
13. Kandeва, E. (2007), *Publichna administratsia*, Ciela, Sofia, 524 c.
14. Krasteва, D. (2018), Reformite v balgarskata darzhavna administratsia sled 1999 g. – postizhenia, problemi i vazmozhnosti za razvitie. *Ikonomicheski i sotsialni alternative*, no. 3, available from: https://www.unwe.bg/uploads/Alternatives/4_Alternativi_br_3_2018_BG.pdf (accessed: 02.10.2023).
15. Natsionalnia plan za razvitie za perioda 2007-2013 g. (2005), available from: <http://old.europe.bg/htmls/page.php?id=4121&category=267> (accessed: 02.10.2023).
16. Obshta strategia za elektronno upravlenie v Republika Bulgaria 2011-2015 g. (2011), available from: <https://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=662> (accessed: 02.10.2023).
17. Otnoshenia mezhdru Evropeyskia sayuz i Bulgaria (1990), available from: http://old.europe.bg/htmls/print_page.php?category=63&id=6&translation=bg&print=yes (accessed: 02.10.2023).
18. Plan za izpalnenie na merkite za optimizatsia na darzhavnata administratsia 2010-2011 g. (2010), available from: <https://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=618> (accessed: 02.10.2023).
19. Programa na Pravitelstvoto na evropeyskata ingeratsia, ikonomicheskia razstezh i sotsialnata otgovornost 2005-2009 g. (2005), available from: http://old.europe.bg/upload/docs/GovernmentalProgramme_final_bg.pdf (accessed: 02.10.2023).
20. Programata na pravitelstvoto na evropeyskoto razvitie na Bulgaria 2009 - 2013 g. (2009), available from: <https://www.strategy.bg/News/View.aspx?lang=bg-BG&Id=481> (accessed: 02.10.2023).
21. Programa na Pravitelstvoto za stabilno razvitie na Republika Bulgaria za perioda 2014-2018 g. (2014), available from: <https://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=950> (accessed: 02.10.2023).
22. Programata za upravlenie na pravitelstvoto na Republika Bulgaria za perioda 2017-2021 g. (2017), available from: http://old2013.government.bg/fce/001/0211/files/GovPr_2017-2021.pdf (accessed: 02.10.2023).
23. Programata za upravlenie na Republika Bulgaria za perioda yuni 2023 g. – dekemvri 2024 g. (2023), available from: https://www.gov.bg/files/common/2023-07-26_Programa_za_upravlenie-odobrena-ot-SR-i-prieta-ot-MS-final_1.pdf (accessed: 02.10.2023).
24. Stoiko, O.M. (2016), *Transformatsiia politychnykh institutiv u suchasnykh perekhidnykh suspilstvakh*, In-t derzhavy i prava im. V.M. Koretskoho NAN Ukrainy, Lohos, Kyiv, 416 s.
25. Strategia za detsentralizatsia 2006-2015 g. (2006), available from: <https://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=616> (accessed: 02.10.2023).
26. Strategia za razvitiето na darzhavnata administratsia 2014-2020 g. (2014), available from: <https://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=891> (accessed: 02.10.2023).
27. Strategia za elektronno upravlenie v Republika Bulgaria 2014-2020 g. (2014), available from: <https://www.strategy.bg/FileHandler.ashx?fileId=4438> (accessed: 02.10.2023).
28. Strategia za detsentralizatsiyata 2016-2025 g. (2016), available from: <https://www.mrrb.bg/static/media/ups/articles/attachments/42e3960042715c84ef700aaa6af00cc6.pdf> (accessed: 02.10.2023).